

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-63-05>
УДК 930:271.2-754-055.2(477)“1854/1918”

Світлана Нижнікова

кандидатка історичних наук, доцентка

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, Харків, Україна, 61022

Email: s.v.nyzhnikova@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2064-6867>

**ЖІНОЧІ ДУХОВНІ УЧИЛИЩА НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ
(1854–1918 РОКИ) У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ**

Історіографія жіночих духовних училищ почала формуватися одночасно зі створенням та функціонуванням цих освітніх інституцій у другій половині XIX — на початку XX ст. Окремі праці цього періоду містять значний і цікавий фактичний матеріал, статистичні дані щодо чисельності вихованок і викладачів. У радянський період було призупинено дослідження цієї теми, оскільки жіноча духовна освіта не належала до кола наукових інтересів тогочасних істориків. Період сучасної історіографії розпочався з перших років незалежності України. Протягом останніх трьох десятиліть було створено низку праць різного формату з історії освіти, проте як спархіяльним жіночим училищам, так і жіночим училищам духовного відомства було приділено незначну увагу в цих роботах. Зазвичай автори або фіксували

Як цитувати: Нижнікова, С. Жіночі духовні училища на українських теренах (1854–1918 роки) у сучасній історіографії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 63, 2023, с. 97-116. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-63-05>

How to cite: Nyzhnikova, S. Women’s Religious Schools in the Ukrainian Lands (1854–1918) in Modern Historiography. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History*, no. 63, 2023, pp. 97-116. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-63-05> (In Ukrainian)

© Нижнікова С., 2023



This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

основні факти з історії цих освітніх інституцій, або ж взагалі не згадували їх. Розвиток гендерних студій і поява праць з жіночої історії також не вплинули значно на формування історіографії жіночих духовних училищ, оскільки дослідники продовжували використовувати підходи, які є традиційними для історії освіти: вивчення навчально-виховного процесу, характеристика учнівсько-викладацького складу. З 2000-х рр. почали з'являтися окремі праці, предметом дослідження яких була саме система жіночої духовної освіти на українських теренах. Значною перевагою цих праць є накопичення різних статистичних матеріалів, які важливі для порівняльного аналізу жіночих духовних училищ, проте більшість дослідників також в основному відтворювали методи й підходи, характерні для історіографії XIX ст.: опис основних фактів з історії цих училищ без належного аналізу. Крім того, в низці праць можна натрапити на певні характеристики жіночих духовних училищ, які подано без аналізу та посилання на джерела. Однак в останні роки намітилися позитивні зміни в дослідженні єпархіальних училищ та училищ духовного відомства: поява нових сюжетів, використання міждисциплінарного підходу. Отже, цей напрям дослідження є перспективним для подальших розвідок.

Ключові слова: єпархіальні жіночі училища, училища духовного відомства, українські єпархії, жіноча освіта, сучасна історіографія.

Освіта є важливим показником розвитку суспільства, а також «компасом», який допомагає людям орієнтуватися в житті. Жіноча освіта пройшла складний шлях свого становлення. Тривалий час дівчата переважно взагалі не могли здобути освіту, а потім їм доводилось виборювати своє право на навчання й доводити, що освіта для них так само, як і для хлопців, є базовою потребою. Переважна більшість чоловіків виступала проти надання жінкам права навчатися разом з представниками протилежної статі та вважала, що здобута освіта має лише допомагати їм краще виконувати роль дружини й матері. До середини XIX ст. в Російській імперії жіноча освіта залишалася далеко за межами суспільних дискусій. Буржуазні великі реформи 1860-х рр., індустріалізація, урбанізація, перша хвиля фемінізму почали змінювати цю ситуацію. Протягом другої половини XIX — початку XX ст. виникла низка нових жіночих навчальних інституцій, серед яких важливе місце посідали єпархіальні жіночі училища та жіночі

училища духовного відомства. Ці освітні заклади сприяли покращенню рівня освіченості дівчат різного походження, але передусім доньок духовенства, та опанування ними професії вчительок початкових шкіл. Можливість самостійно заробляти гроші та утримувати себе сприяла емансипації жінок того часу. Сьогодні жіноча освіта є однією з тем дослідників гендерної та жіночої історії, а гендерна політика стала важливим напрямом державної політики в Україні у зв'язку з початком курсу євроінтеграції. Це підсилює актуальність досліджуваної проблеми.

Метою розвідки є аналіз сучасних праць, які присвячені системі жіночої духовної освіти, а саме єпархіальним жіночим училищам та жіночим училищам духовного відомства України. Тому ми ставимо такі дослідницькі завдання: простежити, як формувалася сучасна історіографія жіночих духовних училищ України; з'ясувати, яке місце в роботах, присвячених історії освіти або жіночої освіти загалом, посідають єпархіальні жіночі училища та жіночі училища духовного відомства; проаналізувати, які характеристики цих навчальних закладів є в сучасній історіографії; визначити, які можливі перспективи в дослідженні системи жіночої духовної освіти в майбутньому.

Вагомий внесок у вивчення історії жіночих духовних училищ в Україні зробили дослідники вже в другій половині XIX — на початку XX ст. Було сформовано великий пласт літератури, присвяченої як історії єпархіальних жіночих училищ та училищ духовного відомства загалом, так і окремих навчальних закладів цього типу (Krasnov 1892; Malinovskij 1914; Semenov 1893). Треба відзначити, що більшість цих праць написали історики-аматори, які викладали в цих освітніх інституціях або були їх директорами, піклувальниками, а тому найчастіше вони не містили аналітичного складника, а мали описовий характер. Певною важливою віхою в дослідженні теми стала праця О. Кузнєцова, присвячена 40-річному ювілею затвердження нового статуту єпархіальних жіночих училищ і написана в 1909 р. Дослідник зробив огляд основних нормативно-правових актів, які прийняв Св. Синод з цього питання в XIX ст. У вивченні історіографії цього періоду треба також звернути увагу на дослідницю О. Лихачову. У 1901 р. було опубліковано четвертий

том її великої роботи «Материалы по истории женского образования в России (1856–1880)», в якій два розділи присвячені історії єпархіальних жіночих училищ (Likhacheva 1901). Авторка збирила й проаналізувала численні матеріали періодики, звіти урядових установ і окремих навчальних закладів, архівні документи Св. Синоду. Робота містить великий фактичний матеріал, який є дуже корисним у дослідженні цих навчальних закладів, але викладені дані не супроводжено авторськими висновками.

У радянський період істотно змінилася тематика досліджень науковців, а тому історія жіночих духовних училищ на довгі десятиліття залишилася майже зовсім поза їх увагою. Радянські дослідники вивчали історію церкви, однак у цих працях вони не торкалися історії єпархіальних жіночих училищ чи училищ духовного відомства, хоч ці установи й підпорядковувалися Св. Синоду протягом усього періоду свого існування. Водночас було зроблено помітний внесок у вивчення загальних проблем розвитку шкільної справи в Україні як складника Російської імперії. Однак у роботах з історії освіти жіночі духовні училища якщо і згадувалися, то лише побіжно. Розвідки «Очерки истории школы и педагогической мысли СССР (вторая половина XIX века)» (Ocherki istorii 1978) та «История педагогики: учебник для студентов педагогических институтов» М. Константинова (Konstantinov 1974) містили лише стислі загальні відомості про їх існування. Отже, сьогодні є багато перспективних напрямів дослідження історії жіночих духовних училищ в Україні.

Сучасний період в історіографії теми розпочався зі створення незалежної України у 1991 р. Зміна політичної ситуації вплинула на появу нових сюжетів, які досліджують як історики культури, освіти, так і історики педагогіки. За останні 30 років з'явилася значна кількість робіт, які присвячені як історії розвитку освіти на українських теренах загалом, так і виключно жіночій освіті, яка розвивалася одночасно з чоловічою освітою у другій половині XIX — на початку XX ст. Це великий масив літератури різних видів: від дисертацій, підручників та монографій до статей і заміток у публіцистиці й інтернет-виданнях. Найчастіше в працях, в яких дослідники намагаються охопити всю

освітню систему, можна натрапити лише на декілька абзаців або речень про історію єпархіальних жіночих училищ і жіночих училищ духовного відомства. Зазвичай констатується факт їх створення, мета навчання та затвердження нового статуту в 1868 р., який спричинив реорганізацію цих училищ (Moskalenko 2015; Siropolko 2001; Shevchuk 2011; Velyka Volyn' 2011). Однак є праці, які відповідно до своєї назви мають охоплювати історію всіх типів освітніх закладів, проте взагалі не містять жодної інформації про мережу середніх жіночих навчальних закладів духовного відомства (Kalinichenko 2019; Khoroshev 2016; Lopatin, Myronchuk 1998; Martynova 2005). Треба зазначити, що вищі жіночі курси, в яких випускниці єпархіальних училищ продовжували свою освіту, автори не часто згадують у цих загальних працях з історії освіти або роботах, які присвячені дослідженню історії вищої освіти в Україні. Наприклад, у праці Г. Шевчук «До історії освіти в Наддніпрянській Україні у XIX — на початку XX століття» поставлено мету дослідити стан освіти в Наддніпрянській Україні в названий період, проаналізувати особливості та головні проблеми системи освіти в той час (Shevchuk 2011). Однак єдиний вид жіночих навчальних закладів, який описано в роботі, — інститути шляхетних дівчат, хоча авторка й відзначає, що у другій половині XIX ст. з'являється багато нових типів навчальних закладів, як державних, так і приватних. Отже, у загальних працях з історії освіти жіночі духовні училища майже не згадуються або інформацію про них подано кількома реченнями без будь-якого аналізу.

У роботах, предмет дослідження яких звужений лише до жіночої освіти, також можна побачити різноаспектні дослідження. Інтерес до жіночої теми особливо посилюється в роки незалежності, коли в наукових колах набувають популярності гендерні студії. В Україні, як і в інших країнах колишнього соціалістичного блоку в декаду 1990–2000, гендер пройшов шлях «від статусу абсолютного теоретичного нововведення до інституційно затвердженої галузі експертизи, визнаної в академічних колах і в просторі політичних рішень» (Pastushok, Martseniuk 2020). У роботах, які присвячені дослідженню виключно жіночої освіти, можна знайти більше загальної інформації

щодо процесу створення єпархіальних училищ та училищ духовного відомства, навчально-виховного процесу тощо (Dobrovol's'ka 2002; Mel'nyk 2010; 2011; Prokopenko 2014; 2019; Shushara 2010; Yakovenko 2015). Проте, попри розвиток гендерних студій, роботи з жіночої освіти зорієнтовані здебільшого на традиційні підходи, характерні для історії освіти: вивчення процесу заснування навчального закладу, аналіз навчальних програм, складу учнів та викладачів.

Однак треба зазначити, що низка праць, попри претензійність назв і бажання охопити дослідження всієї системи жіночої освіти у другій половині XIX — початку XX ст., знову ж таки оминає такий вид освітніх інституцій, як: єпархіальні жіночі училища та жіночі училища духовного відомства (Korolevs'ka 2011; Ryzhkova 2011; Sukhenko 1998). У статті О. Мельника «Модернізація жіночої освіти в Одесі (1879–1919)» (Mel'nyk 2010) подано досить строкату характеристику розвитку Вищих жіночих курсів в Одесі, однак поза увагою залишилися інші середні жіночі навчальні заклади, попри загальну назву роботи. У статті «Становлення та розвиток жіночої освіти в центральному регіоні України у другій половині XIX — на початку XX століття» (Filonenko 2011) дослідниця О. Філоненко пише про те, що було розглянуто становлення та розвиток жіночої освіти центрального регіону України. Треба при цьому відзначити, що інформація про єпархіальні жіночі училища також відсутня, хоча в центральному регіоні України функціонували два єпархіальні училища в Києві та одне в Лубнах. Проте ці роботи важливі для проведення порівняльного аналізу функціонування системи світської та духовної жіночої освіти.

Отже, попри тридцятирічний період формування вітчизняної історіографії історії освіти та історії жіночої освіти в Україні, інформація про жіночі духовні училища дотепер трапляється лише епізодично в загальних роботах. Проте з 2000-х рр. почали з'являтися праці, спеціальним предметом дослідження яких були саме єпархіальні жіночі училища та училища духовного відомства в різних українських єпархіях Російської імперії (Kucherova 2000; Yershova 2000; Moisieienko 2003; Hroznij 2005; Sesak 2006; 2007; Stepanenko 2007; Lytvynenko; Lotots'kyj 2010; Siedova 2012; Sviatnenko 2013). Найчастіше автори

цих робіт намагалися «всебічно» висвітлити історію розвитку жіночої духовної освіти в Україні. Навіть за невеликих обсягів деяких розвідок ми бачимо спробу дослідити найрізноманітніші питання: від фінансово-господарських справ до навчально-виховного процесу. Автори описують різні етапи в історії жіночих духовно-освітніх інституцій, такі як процес відкриття єпархіальних училищ чи жіночих училищ духовного відомства, надання коштів на будівництво нових приміщень, затвердження статутів, нових навчальних програм, тобто фактів, які достатньо добре вивчили історики ще у XIX ст. Отже, сучасні дослідники дуже часто використовують методи та загальний план досліджень, які були характерні для розвідок кінця XIX — початку XX ст. Треба також зазначити, що для всіх цих вищезазначених авторів жіночі духовні училища не були основним предметом їхніх наукових зацікавлень, оскільки вони вивчали освітню діяльність духовенства чи розвиток освіти в певному регіоні, а побіжно звертали увагу й на ці навчальні заклади, тому їм зазвичай належить авторство лише однієї статті з історії жіночих духовних училищ.

Низку тверджень, які можна побачити в цих статтях, подано без належної аргументації та посилань на джерела. Передусім це оцінка рівня та якості освіти в жіночих духовних училищах. Наприклад, інколи дослідники використовують такі характеристики, як «пристойний рівень» організації занять у єпархіальних училищах (Sviatnenko 2013, 176) або «високий рівень» і, як правило, аналіз конкретних навчальних програм у цих роботах відсутній. У статті Г. Степаненко проаналізовано роль Руської Православної Церкви у соціальних змінах другої половини XIX ст. та висвітлено діяльність православного духовенства в галузі жіночої освіти. Дослідниця, не наводячи аргументів, визначила рівень освітньої програми єпархіальних училищ початку 1860-х рр. як «елементарний» (Stepanenko 2007, 186). При цьому авторка назвала основні моменти розвитку навчального процесу єпархіальних жіночих училищ після їх реорганізації в 1868 р. Г. Степаненко також без відповідного просопографічного аналізу відзначила, що всі викладачі єпархіальних училищ обов'язково мали вищу освіту (Stepanenko 2007, 192).

У роботі Т. Седової «Духовна освіта дівчат у Криму в кінці XIX — на початку XX ст.» (Siedova 2012, 75) авторка зазначає, що, виховуючи єпархіалок у душі православ'я та народності, духовенство сприяло піднесенню та зміцненню в серцях народу всього українського й національного. Однак таке твердження є суперечливим, необґрунтованим та не підкріпленим жодними посиланнями на джерела. Треба відзначити, що мовою викладання в єпархіальних училищах була російська, а виховний процес спрямований на формування шанобливого ставлення до Церкви та сім'ї імператора. Візити членів імператорської родини та видатних державних службовців завжди використовували як засіб виховання патріотизму серед учениць, а перші спроби викладання української мови фіксуються лише в 1917 р. (Nyzhnikova 2018, 68-69).

Проте великою перевагою деяких робіт, присвячених саме жіночим духовним навчальним закладам, є те, що вони містять статистичні дані, а це дає можливість провести компаративний аналіз процесів, що відбувалися в зазначений період у різних єпархіальних училищах чи училищах духовного відомства України (Hroznyj 2005; Sesak 2006; 2007). Треба також відзначити, що всі ці роботи охоплюють жіночі духовні училища, які функціонували на правобережній Україні та в її південній частині. Отже, третина жіночих духовних училищ залишилася поза увагою дослідників. На жаль, у жодному з цих досліджень не зроблено спробу порівняти духовну і світську жіночу системи освіти, виявити особливості єпархіальних училищ, проаналізувати становище корпорації викладачів і виховательок.

Характеризуючи сучасну історіографію, треба звернути увагу на розвідки, які присвячені більш вузьким аспектам історії жіночих духовних училищ України (Dobrovols'ka 2008; Korniienko 2012; Kyiashko 2013; Marchuk 2014; Tverdokhlib 2017, Yakovenko 2020). Наприклад, К. Кияшко детально вивчила процес запровадження нового статуту єпархіальних училищ у 1868 р. на прикладі Чернігівського навчального закладу, проаналізувала зміни, які відбулися в різних напрямках діяльності училища, позитивні й негативні аспекти нового статуту. Авторка відзначила, що цей статут був найважливішою подією в історії

цих освітніх інституції, оскільки надалі Св. Синод робив тільки часткові поправки у навчально-виховному процесі та інших галузях. Цікавою є розвідка Т. Твердохліб (Tverdokhlib 2017), у якій виокремлено чотири етапи у процесі розвитку педагогічної практики в Харківському єпархіальному жіночому училищі (1866 — середина 80-х рр. XIX ст., 1887–1899 рр., 1900–1910 рр., 1911–1917 рр.), проаналізовано головні характеристики цих періодів, а також визначено форми й методи організації педагогічної практики.

Привертає увагу робота Г. Яковенко «Домашні учительки духовного стану» (Yakovenko 2020), в якій було досліджено трудову та професійну мобільність домашніх вчительок єпархіальних училищ. Представниці духовного стану виконували педагогічні обов'язки в церковнопарафіяльних школах та сільських школах різного відомчого підпорядкування. Авторка дійшла висновку, що отримання звання домашньої вчительки було виявом станової солідарності, бо матеріальне становище спонукало жінок до працевлаштування. Важливим результатом цього дослідження є виявлення професійних стратегій випускниць на прикладі Одеського, Чернігівського та Харківського єпархіальних училищ. Такий напрям дослідження дуже важливий для аналізу педагогічного штату єпархіальних училищ, оскільки цей сюжет маловивчений.

Необхідно звернути увагу також на розвиток зарубіжної сучасної історіографії, присвяченої жіночим духовним училищам, серед якої можна відзначити низку праць російських дослідників В. Колесникової (Kolesnikova 2007), О. Попової (Popova 2006, 2013), О. Андреевої (Andreeva 1999), К. Козлова (Kozlov) та Н. Нікітіної (Nikitina 2011). У низці робіт спостерігаємо постановку нових питань та нові підходи. Зокрема, К. Козлов розглядає єпархіальні училища як варіант соціальної підтримки духовного стану. У наданні іншим станам права навчатися в цих освітніх установах автор вбачає лише інерцію традицій, що склалися раніше, коли в монастирські притулки приймали дітей усіх станів. Особливої уваги заслуговує робота О. Попової «В стенах конвикта...». Характерною рисою цієї розвідки є спроба застосувати принципи «нової» соціальної історії,

історії повсякденності до історії єпархіальних училищ. Авторка подає яскраву картину повсякденного життя єпархіалок в училищах переважно на матеріалах Рязанського, Тверського та Ярославського єпархіальних жіночих училищ. О. Андреева у своїй роботі розглянула історію єпархіальних жіночих училищ з позицій історії педагогіки: зміст навчальних курсів, виховний процес. Однак практично не вивчала причини еволюції системи єпархіальних жіночих училищ. Для низки робіт новітнього періоду характерна надмірна позитивна оцінка історії жіночих духовно-навчальних закладів. Наприклад, описана система виховання в єпархіальних училищах у роботі О. Андреевої показана як ідеальна модель виховання високоморальної особистості, а всі задекларовані методи і прийоми як такі, що були повною мірою реалізовані на практиці.

З огляду на зазначені лакуни в сучасній історіографії важливою відповіддю на них стала монографія «Єпархіальні жіночі училища в Україні (друга половина XIX — початок XX ст.)», яка вийшла друком 2018 р. (Nyzhnikova 2018). Це перше спеціальне дослідження, яке охоплює різні аспекти історії всіх єпархіальних жіночих училищ українських єпархій (Київська, Подільська, Волинська, Харківська, Полтавська, Чернігівська, Катеринославська, Херсонська, Таврійська): навчально-виховний процес, склад учениць, становище педагогічного штату та професійний портрет викладачів. Авторка дослідила еволюцію навчального процесу від моменту заснування училищ та коротких рекомендацій щодо змісту викладання предметів до перших розширених навчальних програм у 1895 р.; проаналізувала методи навчання, визначила основні підручники, дослідила систему оцінювання та заохочування. У роботі проведено аналіз різних напрямів та методів виховання в училищах: духовно-моральне, патріотичне, трудове, фізичне, естетичне та санітарно-гігієнічне. Новим сюжетом в історіографії питання стало дослідження соціального складу учениць єпархіальних училищ та категорій вихованок духовного стану. Зроблено висновок, що політика Св. Синоду була спрямована на стримування та контроль чисельності світських вихованок. Важливий напрям дослідження, який достатньо стисло представлений у монографії, —

це подальша доля випускниць єпархіальних училищ. Дослідження цього сюжету в майбутньому допоможе науковцям зрозуміти, наскільки ефективні були ці навчальні заклади та якою мірою вони виконували свою функцію підготовки майбутніх вчительок. Крім того, цей напрям дослідження є дуже важливим у контексті гендерних студій, оскільки може показати вплив освіти на емансипаційні процеси в Російській імперії. Традиційним методом дослідження для історії освіти є створення просопографічного портрета викладачів навчального закладу, що також було зроблено в названій монографії. Уважаємо важливими також висновки: серед педагогічного складу переважали особи з вищою освітою, які закінчили як світські, так і духовні вищі навчальні заклади; для чималої частини викладачів праця в єпархіальних училищах була не основним місцем роботи. Тому вважаємо, що ця розвідка є важливим етапом у дослідженні жіночої освіти загалом.

Отже, сучасна історіографія жіночих духовних училищ на українських теренах ще перебуває на початковій стадії свого розвитку, а дослідники апробують різноманітні підходи до вивчення історії жіночих духовних закладів. Попри те, що за останні 30 років з'явилося чимало розвідок, присвячених історії освіти або жіночої освіти, єпархіальні училища та училища духовного відомства посідають у них незначне місце. Більшість праць, які спеціально присвячені історії цих навчальних закладів, містять досить типові для історіографії XIX ст. сюжети, а в деяких випадках ці дослідження містять характеристики цих освітніх закладів без належного аналізу та посилання на джерела. Водночас уже намітилися підходи, які свідчать, що історія жіночої духовної освіти може бути перспективним напрямом досліджень і дозволить краще зрозуміти тенденції розвитку жіночої освіти, інтелектуальне і культурне тло багатьох суспільних явищ. Нові перспективи відкриють дослідження мемуарів, спогадів вихованок жіночих духовних училищ, а також епістолярної спадщини єпархіалок та викладачів. Це допоможе проаналізувати повсякденні практики, психологічний клімат в училищах, світогляд дівчат, вплив здобутої освіти на їхні погляди про своє місце в суспільстві.

Список джерел та літератури / List of sources and literature

Andreeva, E. A. Eparkhialnye zhenskije uchilishcha v Rossii. *Pedagogika [Pedagogy]*, no. 3, 1999, s. 85-91. (In Russian)

Андреева, Е. А. Епархиальные женские училища в России. *Педагогика*. № 3, 1999, с. 85-91.

Dobrovols'ka, V.A. Stanovlennia ta rozvytok systemy zhinochoi osvity Pivdnia Ukrainy na pochatku XX stolittia. V: *Pivden'nyj arkhiv. Zb. nauk. prats'. Istorychni nauky*, vup. VIII, 2002, s.108-115. (In Ukrainian)

Добровольська, В.А. Становлення та розвиток системи жіночої освіти Півдня України на початку XX століття. В: *Південний архів. Зб. наук. праць. Історичні науки*, вип. VIII, 2002, с. 108-115.

Dobrovols'ka, V. A. Navchannia v ieparkhial'nykh zhinochykh uchyl'schakh Pivdnia Ukrainy u druhij polovyni XIX – na pochatku XX stolittia. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka [Scientific notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University]*, vup. 3, 2008, s. 54-59. (In Ukrainian)

Добровольська, В. А. Навчання в єпархіальних жіночих училищах Півдня України у другій половині XIX – на початку XX століття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*, вип. 3, 2008, с. 54-59.

Filonenko, O. Stanovlennia ta rozvytok zhinochoi osvity v tsentral'nomu rehioni Ukrainy u druhij polovyni XIX – na pochatku XX stolitti. *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Pedahohichni nauky [Scientific Notes of Volodymyr Vinnichenko Kirovohrad State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences]*, vup. 99, 2011, s. 239-246. (In Ukrainian)

Філоненко, О. Становлення та розвиток жіночої освіти в центральному регіоні України у другій половині XIX – на початку XX столітті. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*, вип. 99, 2011, с. 239-246.

Hroznyj, D. A. Zhinoche ieparkhial'ne uchyl'sche v Odesi (seredyna KhIKh – pochatok KhKh st.). *Intehentsiia i vlada [Intelligentsia and power]*, no. 5, 2005, s. 33-42. (In Ukrainian)

Грозний, Д. А. Жіноче єпархіальне училище в Одесі (середина XIX – початок XX ст.). *Інтелігенція і влада*, № 5, 2005, с. 33-42.

Kalinichenko, T. M. *Tendentsii rozvytku vyschoi osvity v Ukraini (1901–1933 rr.)*. Kharkiv, 2019. (In Ukrainian)

Калініченко, Т. М. *Тенденції розвитку вищої освіти в Україні (1901–1933 рр.)*. Харків, 2019.

Khoroshev, O. M. *Formuvannia systemy osvity Kharkova XIX — poch. XX st.* 2016, <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/990/1/%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D1%8B%2-0%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BD%D0%B0.pdf>. Data perehliadu: 25 chervnia 2022. (In Ukrainian)

Хоросhev, О. М. *Формування системи освіти Харкова XIX — поч. XX ст.* 2016, <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/990/1/%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D1%8B%2-0%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BD%D0%B0.pdf>. Дата перегляду: 25 червня 2022.

Kolesnikova, V. L. Zhenshchina dukhovnogo sosloviia v sisteme narodnogo obrazovaniia Rossii XIX — nachala XX vv. *Nauchnye vedomosti BelGU [Scientific statements of BelSU]*, no. 1, 2007, s. 67-71. (In Russian)

Колесникова, В. Л. Женщина духовного сословия в системе народного образования России XIX — начала XX вв. *Научные ведомости БелГУ*, № 1, 2007, с. 67-71.

Konstantinov, N. A. *Istoriya pedagogiki: uchebnik dlya studentov ped. institutov*. Москва, 1974. (In Russian)

Константинов, Н. А. *История педагогики: учебник для студентов пед. институтов*. Москва, 1974.

Korniienko, K. Orhanizatsiia navchal'noho protsesu v ieparkhial'nykh zhinochykh uchyl'schakh (na materialakh liুবoberezhnoi Ukrainy). *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu: zbirnyk. Seriia: Istorychni nauky [Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University: collection. Series: Historical sciences]*, no. 9, 2012, s. 165-168. (In Ukrainian)

Корнієнко, К. Організація навчального процесу в єпархіальних жіночих училищах (на матеріалах лівобережної України). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету: збірник. Серія: Історичні науки*, № 9, 2012, с. 165-168.

Korolevs'ka, Yu.Yu. Systema zhinochoi osvity v Pivdennij Ukraini (druha polovyna XIX — pochatok XX st.). *Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu [Scientific works of the Faculty of History of Zaporizhzhya National University]*, vup. XXXI, 2011, s. 98-102. (In Ukrainian)

Корольська, Ю.Ю. Система жіночої освіти в Південній Україні (друга половина XIX — початок XX ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, вип. XXXI, 2011, с. 98-102.

Kozlov, K. V. *Sozdanie eparkhial'nykh zhenskikh uchilishch v Rossii vo vtoroi polovine XIX veka*, <http://do2.gendocs.ru/docs/index 405591.html>. Дата перегляду: 25 червня 2022. (In Russian)

Козлов, К. В. *Создание епархиальных женских училищ в России во второй половине XIX века*, <http://do2.gendocs.ru/docs/index 405591.html>. Дата перегляду: 25 червня 2022.

Krasnov, M. Eparkhial'nye zhenske uchilishha. *Obrazovanie*, no. 12, 1892, s. 221-227. (In Russian)

Краснов, М. Епархиальные женские училища. *Образование*, № 12, 1892, с. 221-227.

Kucheroва, S. Y. Khar'kovskoe uchyl'sche devyts dukhovnoho zvanyia v 50-e — 60-e hh. XIX v. *Vera y razum [Faith and Reason]*, no. 1, 2000, s. 203-206. (In Russian)

Кучерова, С. И. Харьковское училище девиц духовного звания в 50-е — 60-е гг. XIX в. *Вера и разум*, № 1, 2000, с. 203-206.

Kuznetcov, A. Eparkhial'nye zhenske uchilishcha (po povodu ispolnivshegosia sorokaletiaia ustava etikh uchilishch). *Tserkovnye vedomosti*, 1909. № 3. s. 120-124; № 4. s. 178-183; № 5. s. 229-234; № 6. s. 283-286; № 7. s. 340-344; № 8. s. 379-382; № 10. s. 460-463; № 11. s. 514-518. (In Russian)

Кузнецов, А. Епархиальные женские училища (по поводу исполненного сорокалетия устава этих училищ). *Церковные ведомости*, 1909. № 3. с. 120-124; № 4. с. 178-183; № 5. с. 229-234; № 6. с. 283-286; № 7. с. 340-344; № 8. с. 379-382; № 10. с. 460-463; № 11. с. 514-518.

Kyiaszko, K. Reorganizatsiia ieparkhial'nykh zhinochykh uchyl'sch zghidno zi Statutom 1868 roku. *Siverians'kuj litopys [Severyan Chronicle]*, no. 3, 2013, s. 86-90. (In Ukrainian)

Кияшко, К. Реорганізація епархіальних жіночих училищ згідно зі Статутом 1868 року. *Сіверянський літопис*, № 3, 2013, с. 86-90.

Likhacheva, E. *Materialy po istorii zhenskogo obrazovaniia v Rossii (1856–1880)*. Sankt-Peterburg, 1901. (In Russian)

Лихачева, Е. *Материалы по истории женского образования в России (1856–1880)*. Санкт-Петербург, 1901.

Lopatin, Yu. A., Myronchuk, V. D. Do istorii osvity v Katerynoslavi (kinets' XVIII–XIX st.). V: *Istoriia ta kul'tura Podniprovia: zb. nauk. pr.* Dnipropetrovs'k, 1998, s. 66-71. (In Ukrainian)

Лопатін, Ю. А., Мирончук, В. Д. До історії освіти в Катеринославі (кінець XVIII–XIX ст.). В: *Історія та культура Подніпров'я: зб. наук. пр.* Дніпропетровськ, 1998, с. 66-71.

Lotots'kyj, V. Dukhovna osvita dlia zhinok na Volyni. Dukhovna osvita na Volyni v XI — XX stolittia. *Zbirnyk materialiv bohoslavs'koi naukovo-praktychnoi konferentsii z nahody 20-littia vidnovlennia Volyns'koi Dukhovnoi seminarii v m. Luts'ku*, <http://vpba.org/nauka/naukovi-vidannja/37-duhovna-osvita-na-volini-v-hi-hh-stolittjah.html>. Data perehliadu: 13 travnia 2022. (In Ukrainian)

Лотоцький, В. Духовна освіта для жінок на Волині. Духовна освіта на Волині в XI — XX століттях. *Збірник матеріалів богословської науково-практичної конференції з нагоди 20-ліття відновлення Волинської Духовної семінарії в м. Луцьку*, <http://vpba.org/nauka/naukovi-vidannja/37-duhovna-osvita-na-volini-v-hi-hh-stolittjah.html>. Дата перегляду: 13 травня 2022.

Lytvynenko, O. M. *Navchal'ni zaklady ieparkhial'noho vidomstva dlia divchat u Khersons'kij hubernij kintsia XIX — na pochatku XX stolittia*, http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2012_36_1/litvinenko.pdf. Data perehliadu: 21 lypnia 2022. (In Ukrainian)

Литвиненко, О. М. *Навчальні заклади епархіального відомства для дівчат у Херсонській губернії кінця XIX — на початку XX століття*, http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2012_36_1/litvinenko.pdf. Дата перегляду: 21 липня 2022.

Malinovskij, N. P. Oчерки po istorii zhenskogo srednego obrazovaniya v Rossii. *Russkaya shkola*, no. 12, 1914, s. 30-47. (In Russian)

Малиновский, Н. П. Очерки по истории женского среднего образования в России. *Русская школа*, № 12, 1914, с. 30-47.

Marchuk, O. O. Trudove vykhovannia divchatok u zhinochykh ieparkhial'nykh ta dukhovnykh uchyl'schakh Rosijs'koi derzhavy na pochatku XX st. *Problemy sovremennoho pedahohycheskoho obrazovaniya [Problems of modern teacher education]*, no. 44 (2), 2014, s. 203-208. (In Ukrainian)

Марчук, О. О. Трудове виховання дівчаток у жіночих єпархіальних та духовних училищах Російської держави на початку ХХ ст. *Проблеми сучасного педагогічного образования*, № 44 (2), 2014, с. 203-208.

Martynova, I. S. *Rozvytok seredn'oi osvity na Kharkivschiyni u druhij polovyni XIX – na pochatku XX stolittia: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk.* Kharkiv, 2005. (In Ukrainian)

Мартінова, І. С. *Розвиток середньої освіти на Харківщині у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук.* Харків, 2005.

Mel'nyk, O. V. *Modernizatsiia zhinochoi osvity v Odesi (1879–1919). Intelihentsiia i vlada [Intelligentsia and power]*, вуп. 20, 2010, с. 55-68. (In Ukrainian)

Мельник, О. В. Модернізація жіночої освіти в Одесі (1879–1919). *Інтелігенція і влада*, вип. 20, 2010, с. 55-68.

Mel'nyk, O. V. *Rozvytok seredn'oi zhinochoi osvity v XIX — na pochatku XX st. v Odesi. Intelihentsiia i vlada [Intelligentsia and power]*, no. 21, 2011, с. 46-55. (In Ukrainian)

Мельник, О. В. Розвиток середньої жіночої освіти в ХІХ — на початку ХХ ст. в Одесі. *Інтелігенція і влада*, № 21, 2011, с. 46-55.

Moisieienko, L. M. *Yeparkhial'ne uchylysche mista Mariupolia. V: Novi storinky istorii Donbasu: Zb. statej.* Donetsk, 2003, с. 223-229. (In Ukrainian)

Моїсенко, Л. М. Єпархіальне училище міста Маріуполя. В: *Нові сторінки історії Донбасу: 36 статей.* Донецьк, 2003, с. 223-229.

Moskalenko, A. M. *Istoriia vitchyznianoї pedahohiky: navch. posib.* Kyiv, 2015. (In Ukrainian)
Москаленко, А. М. *Історія вітчизняної педагогіки: навч. посіб.* Київ, 2015.

Nikitina, N. I. *Zhenskoe eparkhialnoe uchilishche: ot religioznogo vospitaniia k pedagogicheskomu obrazovaniiu. Vestnik Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta [Bulletin of the Novgorod State University]*, no. 64, 2011, с. 48-51. (In Russian)

Никитина, Н. И. Женское епархиальное училище: от религиозного воспитания к педагогическому образованию. *Вестник Новгородского государственного университета*, № 64, 2011, с. 48-51.

Nyzhnikova, S. *Yeparkhial'ni zhinochi uchylyscha v Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XX st.).* Kharkiv, 2018. (In Ukrainian)

Нижнікова, С. *Єпархіальні жіночі училища в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.).* Харків, 2018.

Очерки истории школы и педагогической мысли СССР (вторая половина XIX века). Отв. ред. А. И. Пискунов. Москва, 1978. (In Russian)

Ocherki istorii shkoly i pedagogicheskoi mysli SSSR (vtoraia polovina XIX veka). Otv. red. A. I. Piskunov. Moskva, 1978.

Pastushok, A., Martseniuk T. *Henderni studii v Ukraini: dovyhy shliakh vid 90-kh do s'ohodni*, <https://feminisms.co/zine/gender-studies-in-ukraine>. Data perehliadu: 10 chervnia 2022. (In Ukrainian)

Пастушок, А., Марценюк Т. *Гендерні студії в Україні: довгий шлях від 90-х до сьогодні*, <https://feminisms.co/zine/gender-studies-in-ukraine>. Дата перегляду: 10 червня 2022.

Popova, O. D. «Kommunalnaia kvartira» eparkhialok (povsednevnaia zhizn vospitannite zakrytykh uchebnykh zavedenii v ramkakh zhilishchnogo prostranstva). *Vestnik Vyatskogo gosudarstvennogo gumanitarnogo universiteta [Bulletin of the Vyatka State University for the Humanities]*, no. 4, 2013, s. 28-34. (In Russian)

Попова, О. Д. «Коммунальная квартира» епархиялок (повседневная жизнь воспитанниц закрытых учебных заведений в рамках жилищного пространства). *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета*, № 4, 2013, с. 28-34.

Popova, O. D. *V stenakh konvikta... (Ocherki povsednevnoi zhizni zhenskikh eparkhialnykh uchilishch)*. Riazan, 2006. (In Russian)

Попова, О. Д. *В стенах конвикта... (Очерки повседневной жизни женских епархиальных училищ)*. Рязань, 2006.

Prokopenko, S. Rozvytok zhinochoi seredn'oi osvity v Ukraini na pochatku XX st. V: *Aktual'ni problemy sotsial'no-humanitarnykh nauk: materialy IV Vseukr. nauk. konf.* Dnipropetrovsk, 2014, s. 161-164. (In Ukrainian)

Прокопенко, С. Розвиток жіночої середньої освіти в Україні на початку XX ст. В: *Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: матеріали IV Всеукр. наук. конф.* Дніпропетровськ, 2014, с. 161-164.

Prokopenko, S. L. *Serednia osvita na Katerynoslavshchyni druhoi polovyny XIX — pochatku XX st.: dys. kand. ist. nauk.* Dnipro, 2019. (In Ukrainian)

Прокопенко, С. Л. *Середня освіта на Катеринославщині другої половини XIX —початку XX ст.: дис. канд. іст. наук.* Дніпро, 2019.

Ryzhkova, M. S. *Rozvytok osvity zhinok u Kharkivs'kij hubernii (druha polovyna XIX —pochatok XX stolittia)*. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk. Slov'ians'k, 2011. (In Ukrainian)

Рижкова, М. С. *Розвиток освіти жінок у Харківській губернії (друга половина XIX — початок XX століття)*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Слов'янськ, 2011.

Semenov, D. D. Eparkhial'nye zhenskie uchilishha za pervoe 50-letie ix sushhestvovaniya. *Russkaya shkola*, no. 9, 10, 1893, s. 26-37. (In Russian)

Семенов, Д. Д. Епархиальные женские училища за первое 50-летие их существования. *Русская школа*, № 9, 10, 1893, с. 26-37.

Sesak, I. V. Tul'chyns'ke ieparkhial'ne uchylysche: storinky istorii (1867–1917 rr.). *Osvita, nauka i kul'tura na Podilli. Zbirnyk naukovykh prats'*. [Education, science and culture in Podillya. Collection of scientific works], t. 8, 2006, s. 324-337. (In Ukrainian)

Сесак, І. В. Тульчинське єпархіальне училище: сторінки історії (1867–1917 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць*, т. 8, 2006, с. 324-337.

Sesak, I. V. Zhinochi dukhovni uchylyscha pravoslavnoho vidomstva na Podilli u druhij polovyni XIX – na pochatku XX st. V: *Osvita, nauka i kul'tura na Podilli. Zbirnyk naukovykh prats'*. Kam'ianets' Podil's'kyj, 2007, s. 249-254. (In Ukrainian)

Сесак, І. В. Жіночі духовні училища православного відомства на Поділлі у другій половині XIX – на початку XX ст. В: *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць*. Кам'янець Подільський, 2007, с. 249-254.

Shevchuk, H. Do istorii osvity v Naddnyprians'kij Ukraini u XIX — na pochatku XX stolittia. *Visnyk Lvivs'koho universytetu. Seriya pedahohichni nauky* [Bulletin of Lviv University. Pedagogical science series], vup. 27, 2011, s. 228-237. (In Ukrainian)

Шевчук, Г. До історії освіти в Наддніпрянській Україні у XIX — на початку XX століття. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічні науки*, вип. 27, 2011, с. 228-237.

Shushara, T. V. Rozvytok zhinochoi osvity v Tavrijs'kij hubernii (XIX — pochatok XX stolittia). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk. Kyiv, 2006. (In Ukrainian)

Шушара, Т. В. Розвиток жіночої освіти в Таврійській губернії (XIX — початок XX століття). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Київ, 2006.

Siedova, T. M. Dukhovna osvita divchat u Krymu v kintsi XIX — na pochatku XX st. *Naukovi zapysky. Seriya «Psykhoholohiia i pedahohika»* [Scientific notes. Series «Psychology and pedagogy»], vup. 21, 2012, s. 70-75. (In Ukrainian)

Седова, Т. М. Духовна освіта дівчат у Криму в кінці XIX — на початку XX ст. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка», вип. 21, 2012, с. 70-75.

Siropolko, S. *Istoriia osvity v Ukraini*. Kyiv, 2001. (In Ukrainian)

Сірополко, С. *Історія освіти в Україні*. Київ, 2001.

Stepanenko, H. V. Zhinochi dukhovni shkoly v Ukraini u XIX — na pochatku XX st.: shliakh vid elementarnoi do fakhovoi pedahohichnoi osvity. *Problemy istorii Ukrainy XIX–XX st. [Problems of the history of Ukraine in the XIX — early XX centuries]*, vup. 13, 2007, s. 184-196. (In Ukrainian)

Степаненко, Г. В. Жіночі духовні школи в Україні у XIX — на початку XX ст.: шлях від елементарної до фахової педагогічної освіти. *Проблеми історії України XIX–XX ст.*, вип. 13, 2007, с. 184-196.

Sukhenko, T. V. Zhinocha serednia osvita v Ukraini (XIX — pochatok XX st.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal [Ukrainian Historical Journal]*, no. 5, 1998, s. 63-74. (In Ukrainian)

Сухенко, Т. В. Жіноча середня освіта в Україні (XIX — початок XX ст.). *Український історичний журнал*, № 5, 1998, с. 63-74.

Sviatnenko, A. V. Stanovlennia ta rozvytok zhinochykh dukhovnykh uchyl'shch na Pravoberezhnij Ukraini: druha polovyna XIX — pochatok XX st. *Visnyk Natsional'noi akademii kerivnykh kadriv kul'tury i mystetstv [Bulletin of the National Academy of Managers of Culture and Arts]*, no. 3, 2013, s. 170-176. (In Ukrainian)

Святненко, А. В. Становлення та розвиток жіночих духовних училищ на Правобережній Україні: друга половина XIX — початок XX ст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, № 3, 2013, с. 170-176.

Tverdokhlib, T. S. Orhanizatsiia pedahohichnoi praktyky v Kharkivs'komu ieparkhial'nomu zhinochomu uchyl'shchi (druha polovyna XIX — pochatok XX stolit'). *Narodna osvita [Public education]*, вип. 2, 2017, с. 66-71. (In Ukrainian)

Твердохліб, Т. С. Організація педагогічної практики в Харківському єпархіальному жіночому училищі (друга половина XIX — початок XX століть). *Народна освіта*, вип. 2, 2017, с. 66-71.

Velyka Volyn': istoriia osvity i kul'tury: monohrafiia. Za red. M. V. Levkivs'koho. Zhytomyr, 2011. (In Ukrainian)

Велика Волинь: історія освіти і культури: монографія. За ред. М. В. Левківського. Житомир, 2011.

Yakovenko, H. H. Stanovysche ta pedahohichna pidhotovka domashnikh uchytel'ok v Odes'komu ieparkhial'nomu zhinochomu uchyl'shchi. *Hurzhiivs'ki istorychni chytannia [Gurzhev's historical readings]*, вип. 10, 2015, с. 78-80. (In Ukrainian)

Яковенко, Г. Г. Становище та педагогічна підготовка домашніх учительок в Одеському єпархіальному жіночому училищі. *Гуржіївські історичні читання*, вип. 10, 2015, с. 78-80.

Yakovenko, H. H. Domashni uchytel'ky dukhovnoho stanu. *Zbirnyk naukovykh prats' «Istoriia ta heohrafiia» Khark. nats. ped. un-tu imeni H. S. Skovorody [Collection of scientific works «History and Geography» Khark. national ped. H. S. Skovoroda University]*, no. 57, 2020, s. 55-62. (In Ukrainian)

Яковенко, Г. Г. Домашні учительки духовного стану. *Збірник наукових праць «Історія та географія» Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди*, № 57, 2020, с. 55-62.

Yershova, L. Dukhovna zhinocha osvita na Volyni (ser. XIX – poch. XX st.). *Shliakh osvity [The way of education]*, no. 4, 2000, s. 41-45. (In Ukrainian)

Єршова, Л. Духовна жіноча освіта на Волині (сер. XIX – поч. XX ст.). *Шлях освіти*, № 4, 2000, с. 41-45.

Svitlana Nyzhnikova

Ph.D. (History), Associate Professor

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: s.v.nyzhnikova@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2064-6867>

WOMEN'S RELIGIOUS SCHOOLS IN THE UKRAINIAN LANDS (1854–1918) IN MODERN HISTORIOGRAPHY

The historiography of women's religious schools began to emerge simultaneously with the creation and functioning of these educational institutions in the second half of the 19th and early 20th centuries. Individual works from this period contain ample and interesting factual material, including statistical data on the numbers of students and teachers. In the Soviet period, the study of this subject ceased, because women's religious education was not among historians' research interests at this time. The current period in the historiography of the problem began with the first years of Ukrainian independence. During the past three decades, a number of works of various formats on the history of education have been produced, but neither diocesan women's schools nor women's schools of the Department of Religious Affairs receive much attention in these studies. Usually, authors either limit themselves to listing the basic facts from the history of these institutions or do not mention them at all. The development of gender studies and the appearance of works on women's history also have failed to significantly affect the historiography of women's religious schools, as researchers continued to use approaches traditional for history of education, such as the study of the educational process or characterization of an institution's student body and faculty. Since the 2000s, works begin to appear that focus specifically on the system of women's religious education in the Ukrainian lands. A significant achievement of these works has been the accumulation of various statistical materials important for the comparative analysis of women's religious schools. However, they also for the most part reproduce methods and approaches characteristic of 19th-century historiography, enumerating the basic facts from the history of these schools without

proper analysis. Further, we may sometimes come across characterizations of women's religious schools that are not grounded in careful analysis or backed by appropriate sources. Still, in recent years there have been positive changes in the study of the diocesan schools and schools of the Department of Religious Affairs, such as attention to new themes and the use of interdisciplinary approaches. Overall, the subject remains promising for further research.

Keywords: diocesan women's schools, schools of the Department of Religious Affairs, Ukrainian dioceses, women's education, modern historiography.

Текст надійшов до редакції 15.04.2023.

The text was received by the editors 15.04.2023.

Текст затверджено до друку 11.06.2023.

The text is recommended for printing 11.06.2023.